

LBRIS

We know
books

ALEX CIOROGAR

**ASCENSIUNEA
AUTORULUI
ÎN EPOCA GLOBALIZĂRII DIGITALE**

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2025

CUPRINS

<i>Notă despre autor</i>	vi
<i>Mulțumiri</i>	vii
<i>Cuvânt-înainte (Corin Braga)</i>	ix
INTRODUCERE	1
I. CONTESTAREA AUCTORIALITĂȚII	13
II. A. DEFINIȚII ȘI LIMITE ALE AUCTORIALITĂȚII	39
II. B. METODOLOGIE, INSTRUMENTE ȘI CONCEPTE	73
III. A. ÎNTOARCERILE BIOGRAFISMULUI ÎN ISTORIOGRAFIA LITERARĂ CONTEMPORANĂ	113
III. B. EPOCA GLOBALIZĂRII DIGITALE	129
IV. ROLAND BARTHES ȘI MOARTEA AUTORULUI	141
V. MICHEL FOUCAULT ȘI FUNCȚIA DE AUTOR	171
1. Stilistica existențială	191
2. Funcția de autor din perspectivă istorică	205
VI. ÎNTOARCEREA AUTORULUI	213
VII. ASCENSIUNEA AUTORULUI	287
CONCLUZII	355
<i>Bibliografie</i>	371
<i>Anexe</i>	395

1. CONTESTAREA AUCTORIALITĂȚII

DISCUȚIA DEBUTEAZĂ, în această primă parte, cu o încercare de circumscriere a naturii controversate a ideii de subiect individual, așa cum a fost aceasta (re)definită în urma atacurilor lansate, în cea de-a doua jumătate a veacului trecut, asupra întregii tradiții umaniste (insurgențele ar putea include orice de la structuralism la deconstrucție ori de la postcolonialism la feminism). Așa cum voi căuta apoi să demonstrez, auctorialitatea rămâne, prin extensie, un concept nu mai puțin contestat. În siajul măștrilor grupați sub eticheta ricœuriană a „hermeneuticii suspicioase”, o serie întregă de gânditori au început să demoleze absolut toate presuposițiile tradiției filozofice occidentale. Bineînțeles că nici subiectul, nici autorul nu au ieșit nevătămați din această altercație. De altfel, niciuna dintre celelalte categorii principale ale tradiției idealist-metafizice nu suportaseră mai multă critică decât aceea la care fusese supusă ideea de subiect. Paginile următoare discută, iată, câteva aspecte relevante din istoria contestată a teoriei doar pentru a demonstra că noțiunea de autor e, prin însăși natura ei, o problemă profund controversată. De altfel, ambiguitatea pare să rămână principala caracteristică a noțiunii de autor. Ceea ce înseamnă că – atât ontologic, cât și epistemologic – orice încercare de înțelegere a auctorialității nu ar putea funcționa decât prin relativa stabilizare a formelor sale istorice de incertitudine conceptuală.

Înainte de a vorbi, totuși, despre natura contestată/contestată a auctorialității, trebuie să amintim, așa cum au demonstrat deja majoritatea cercetătorilor implicați în această dezbateră, că ideea de autor nu reprezintă nimic altceva decât „reflexul scriptural al procesului de constituire a subiectului modern”¹. Principalul motiv pentru care autorul se află mereu în centrul unor polemici de natură

¹ *Encyclopaedia Universalis*, Corpus 3, Arp-Bernstein, Éditeur À Paris, 2008, p. 479.

epistemologică e strâns legat de însăși ambiguitatea terminologică a filozofiei subiectului:

Autorul e strâns legat de ideea de subiect. Reflecția despre autor e reflecția despre om. Aici intră și raportul dintre sine și societate. Autorul mimează mișcările sinelui. Autorul e o oglindă a eului.¹

Un aspect important în cadrul investigației de față îl reprezintă, așadar, rescrierea noțiunii de autor în raport cu statutul actual al ideii de subiect. Oglindă a gândirii despre om, auctorialitatea trebuie regândită, așadar, prin prisma influenței unor curente de gândire extrem-contemporane, cum ar fi, spre exemplu, postumanismul. Chiar dacă am putea accepta ideea conform căreia germele acestei definiții sunt de găsit – în opinia unora – în definiția romantică a subiectului, noțiunea de autor rămâne dependentă de două lucruri: în primul rând, „de definiția asupra omului și, apoi, de definiția asupra literaturii”². Termenii ar putea fi, bineînțeles, inversați: ideea de literatură rămâne dependentă de definiția asupra auctorialității, dar și de cea a omului. Chiar dacă nu vom discuta despre totalitatea transformărilor ce au avut loc în ordinea subiectului, trebuie subliniat, încă o dată, faptul că „istoricul ideii de autor e inevitabil înscris în istoricul ideii de subiectivitate”³.

Sfârșitul anilor optzeci și începutul deceniului următor fuseseră martorii apariției a două studii privind statutul noțiunii de subiect, în special în privința relațiilor pe care aceasta le dezvoltă cu ideea de „sine”, „individ” ori „persoană”. Volumul semnat, așadar, de Paul Smith (și inclus în prestigioasa colecție *Theory and History of Literature*)⁴, sintetizează majoritatea contribuțiilor care, pe parcursul anilor șazeci, respectiv șaptezeci, abordaseră problematica atât de litigioasă a subiectului (uman). E vorba, în primul rând, de o analiză a discursurilor care provin din sfera psihanalizei (Lacan), a istoriei politice (Althusser) și, în sfârșit, a filozofiei

¹ *Ibid.*

² *Ibid.*, p. 480.

³ Mihaela Ursa, *Scritopia*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Dacia XXI, Cluj-Napoca, 2010, p. 16.

⁴ Paul Smith, *Discerning the Subject*, prefață de John Mowitt, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1988.

poststructuraliste (Derrida). Aceste discipline au luptat, putem spune, împotriva moștenirilor idealiste de care „Subiectul” încă nu se descotorosise la mijlocul veacului trecut. În al doilea rând, așa zice că Paul Smith reușește – și asta mi se pare important de reținut – să regândească termenii acestei dezbateri prin aceea că transformă deconstrucția subiectului într-o rețea de posibilități de contraatac ideologic (ba chiar politic, așa cum vom vedea). Nu e nicio surpriză faptul că volumul cercetătorului se citește, întâi de toate, ca un soi de manifest. Un manifest care, așa cum spune el însuși, transformă subiectul într-un agent (mai mult sau mai puțin istoric) al acțiunii social-politice.

Demonstrația lui Smith e însă și mai provocatoare decât pare la prima vedere, chiar dacă miza sa principală e tocmai aceea de a propune o nouă critică a ideii de subiect. Mă refer, în special, la o practică critico-teoretică ce se vrea, mai mult ca orice, o alternativă a deconstrucției. Așa cum bine observă John Mowitt în prefață, „a discerne subiectul înseamnă a-l dezvălui prin contestarea teoretizării sale tradiționale”¹. Cartea se întoarce, deci, împotriva poststructuralismului și, mai ales, împotriva lui Derrida – un gest, trebuie s-o recunoaștem, mai degrabă singular în epocă. Problema principală, continuă același Mowitt, ar fi aceea că, deși poststructuralismul „recartografiase categoria subiectului, a rămas neputincios în dezvoltarea unei problematizări a subiectului într-o manieră care să rescrie, în mod satisfăcător, funcțiile socio-politice ale categoriei în interiorul discursurilor teoretice”². Aici intervine, așadar, interpelarea – definită de Althusser ca relația prin care individul se erijează, în urma interacțiunilor sale ideologice cu practicile sociale, în postura de subiect – care rămâne un concept central pentru Paul Smith.

Cu toate acestea, cercetătorul pare mai degrabă interesat de relația subiectului cu obiectul, așa cum a fost aceasta trasată de Marx și Freud. Ceea ce Smith susține în continuare e faptul că toate „dezbaterele ce au avut loc în jurul conceptului de «subiect» au avut tendința de a produce un «subiect» pur *teoretic*, izolat aproape pe de-a-ntregul

¹ John Mowitt, „Foreword” în Paul Smith, *op. cit.*, p. x.

² *Ibid.*, p. xi.

de realitățile politice și etice”¹. Agentul uman, scrie cercetătorul în continuare, se află, așadar, în afara granițelor pe care teoria (în special poststructuralismul) le configurase. Nu se mulțumește însă să se întoarcă către vechile discursuri pe care deconstrucția le dăduse la o parte. Împotriva teoretizării și abstractizării subiectului uman, Smith construiește, iată, un argument conform căruia rezistența ar fi posibilă numai atunci când istoria specifică a subiectului ar fi clar discutată. Și, chiar dacă autobiografia, crede Smith, e capabilă să producă un nou tip de subiectivitate, mai puțin clar e, însă, în demonstrația filozofului, cui ar trebui această nouă construcție sau modalitate de reprezentare a subiectului să îi opună rezistență, cel puțin în acest punct al demonstrației. Mai mult, Roland Barthes rămâne unul dintre cei care, în viziunea cercetătorului, ar fi putut livra² o soluție. Unde sau cum eșuează autorul *Imperiului semnelor* e mai puțin explicit în discursul gânditorului american.

În paranteză fie spus, aceeași critică pe care Smith o adusese gândirii marxiste ar putea fi aplicată azi metodologiilor *world literature*. Mai exact, dacă „Marx a neglijat felul în care oamenii/poporul există în mod singular”³, aș zice că David Damrosch, de pildă, omite, în aceeași măsură, să discute rolul agenților din spatele câștigurilor internaționale. Aceeași critică i-o aduce și lui Pierre Macherey: și anume că acesta ignoră sau pierde din vedere faptul că literatura sau producția textuală necesită prezența unor agenți umani și că aceasta nu e, pur și simplu, rezultatul operațiilor unor instituții ideologice. Revenind la discuția despre subiectivitate, trebuie spus că, pentru a contracara această situație, Smith face referire la „singularitatea imaginară” a sinelui („un sine”⁴). O analiză aproape retorică înscenează în primele părți ale cărții sale, mai ales atunci când demonstrează că figurile preferate ale lui Marx fuseseră cele vizuale sau atunci când demontează rațiunea silogistică din spatele proiectelor althusseriene (înlocuirea individului autonom cu discursurile și pozițiile subiecților ideologici). Aceste volute, uneori superflue,

¹ Paul Smith, „Preface” în Paul Smith, *op. cit.*, p. xxix.

² *Ibid.*, p. xxxii.

³ *Ibid.*, p. 5.

⁴ *Ibid.*, p. 6.

au rostul de a compune o imagine a subiectului des-centrat, așa cum apăruse deja în lucrările unui Lacan, Foucault ori Derrida.

Subiectul, dacă e să încercăm o definiție după Paul Smith, ar fi acea entitate care se află mereu în tensiune. Dialectica despre care cercetătorul vorbește e cea dintre individuație și interpelare ideologică¹. Terry Eagleton și Fredric Jameson sunt și ei puși la zid din pricina aceleiași reduționism: subiectul, susțineau cei doi critici de orientare neomarxistă, nu e altceva decât purtătorul de cuvânt al ideologiei burgheze sau, în cel mai bun caz, „locul în care sunt inscripționate relațiile sociale”². La polul opus al spectrului anti-idealist se află ideea lacaniană conform căreia subiectul nu ar exista decât în urma contactului direct cu practica lingvistică. Intervenția terminologică a lui Smith e destul de precară: ea presupune existența unei relații între așa-numitele „subject-positions”, pe de o parte, și „agency”, pe de alta.

Un punct central al argumentației sale îl constituie, totuși, analiza modului de configurare a statutului agențialității umane în cadrul practicilor deconstructive. Știm că, deși nu a negat existența acestuia, Derrida nu a înaintat nicio teorie clară a subiectului. În cuvintele lui Smith, Derrida luase decizia conform căreia „deconstrucția ar trebui să rămână o procedură lipsită de subiect ori subiectivitate”³. Ceva mai convingător e, ziceam, felul în care cercetătorul reușește să demonstreze că, oricât de carismatice ar rămâne procedurile lui Derrida, acestea nu fac nimic altceva decât să critice dimensiunea legală ori judiciară a subiectului uman. Cu alte cuvinte, agentul uman e redus la un soi de om de paie. În cuvintele lui, „«subiectul» legal e lipsit de dorințe – lipsit, cu siguranță, de orice conștientizare a unor amenințări fie constitutive, fie constituționale la adresa plenitudinii și legalității sale”⁴.

Am putea spune, deci, că atacul lui Smith vizează chiar esența demersului deconstructiv. Înțelegă ca proces interpretativ, deconstrucția n-ar fi nimic altceva decât o operațiune non-subiectivă

¹ *Ibid.*, p. 25.

² *Ibid.*, p. 29.

³ *Ibid.*, p. 47.

⁴ *Ibid.*, p. 49.

unde forța sau puterea persuasivă a hermeneuticii s-ar afla numai și numai de partea limbajului. Cu toate că sunt de acord cu sugestia conform căreia individul n-ar avea niciun loc în procesul deconstrucției, problema, mi se pare, e aceea că Derrida nu indicase nicăieri faptul că subiectul ar fi trebuit, într-adevăr, să participe în cadrul acțiunilor deconstructive, ceea ce determină critica pe care Smith o pune în pagină să țintească în gol. Dacă Derrida prescrie deconstrucția drept o practică fără subiect, atacul lui Smith nu își are rostul, tocmai fiindcă Derrida nu e (sau nu ar trebui găsit) în spatele sau în mijlocul proceselor deconstructive.

O lectură și mai atentă relevă însă faptul că ceea ce-l deranjează cu adevărat pe cercetător e, totuși, faptul că Derrida nu vrea sau nu știe ce instrumente să împrumute din sfera psihanalizei lacaniene. Smith nu o face, din păcate, doar de dragul rotunjirii ipotezelor sale investigative, ci pentru a face loc rezistenței ideologice. Poate că în situația încă neclară a anilor optzeci și în urma moștenirilor contraculturii americane rezidă motivele pentru care Smith nu reușește să separe problema multiculturalității postmoderne de cea a teoriei critice.

Chiar dacă feminismul s-a raportat în mod duplicitar la psihanaliza lacaniană, Smith are dreptate atunci când scrie că „nu e clar, bineînțeles, că psihanaliza ar avea ceva de oferit teoriilor politice ale subiectului și agentului ori teoriilor ideologice”¹. Poate și mai relevantă e – așa cum vom vedea în cazul analizei noilor sociologii literare – observația conform căreia

tendința teoriilor sociale moderne fusese aceea de a se apropia de un model al agenției umane și a structurii sociale care permite sau, mai bine spus, se bazează pe privilegierea determinărilor sociale, neglijând, astfel, problema constituirii subiectului individual.²

Deși apelează, e drept, la teoriile lui Anthony Giddens, Smith nu recurge nicio clipă la mult mai influenta teorie bourdieusiană

¹ *Ibid.*, p. 70.

² *Ibid.*, p. 79.

a distincției sociale. Mai mult, se poate ușor observa că modernitatea teoriilor în cauză nu se află nici pe departe în ceea ce am putea astăzi încadra sub umbrela așa-zisei actualități. Cu mare precizie și, fapt laudabil, cu mult înaintea altora identifică, totuși, o veritabilă turnură a științelor socio-umane atunci când arată, de pildă, că proiectele unor Hayden White, Richard Rorty ori Clifford Geertz sunt, într-adevăr, susceptibile literarizării:

o noțiune anti-umanistă și anti-idealistă a textului s-a cristalizat și a permis ca limitele referențiale să-i fie expandate pentru a include toate practicile culturale ori semnificante: lumea și locuitorii ei sunt acum pe deplin textualizați.¹

În chip postmodern, istoria sau evenimentele sunt, la rândul lor, transformate în probleme textuale. Ele prezintă, în consecință, exact același tip de contradicții pe care un de Man le-ar fi descoperit în poemele lui Keats. Mergând mai departe, vom spune, odată cu Smith, că scrierea este „procesul lingvistic de construcție a unei subiectivități temporare *pentru* agentul uman (care apare întotdeauna – în urma utilizării și receptării limbajului în mod contestatar – drept locul în care se înscriu diverse discursuri contradictorii)”². Smith ne aduce aminte că, după Barthes, problema referentului nici n-ar mai trebui ridicată. Totuși, asta nu înseamnă că subiectului i-ar lipsi o istorie reală. În schimb, ceea ce Barthes proiectase fusese o nouă modalitate de a gândi relația tripartită dintre agentul uman, „eul” care vorbește în discurs și imaginarul subiectiv. Chiar și așa, Smith preferă, s-ar părea, „semanaliza” Juliei Kristeva, care reușește, scrie cercetătorul în continuare, să „discute atât felul în care subiectivitatea e construită, cât și felul în care e trăită”³.

Crucială în această dezbateră rămâne introducerea ideii de subiect, continuă Smith, într-un context materialist atent teoretizat. Ideea „subiectului-în-proces” conferă o bază realistă înțelegerii agenției umane⁴. Anticipând ideile lui Rosi Braidotti, Smith scrie,

¹ *Ibid.*, p. 84.

² *Ibid.*, pp. 110-111.

³ *Ibid.*, p. 124.

⁴ *Ibid.*, p. 125.

de pildă, că teoriile feministe resping atât ideea unei identități fixe, cât și pe cea a subiectului dispersat¹. Susținând, așadar, nevoia recunoașterii practico-teoretice a multitudinii ipostazelor subiectului, cercetătorul lansează un proiect similar celui propus de Foucault în *Hermeneutica subiectului*. Dimensiunea activistă a lui Smith se concentrează pe două aspecte: e vorba, într-o primă fază, de recunoașterea specificității istorice a fiecărui subiect și, în cele din urmă, de negocierea relațiilor cu ceilalți actori².

Chiar dacă nu cred că se întinde de la Marx la Kristeva, contestarea subiectului ține, totuși, de însăși decuplarea abstractizantă a acestuia de condițiile sale istorice. Sigur că putem citi acest efort drept unul de recul. Unei epoci teoretice mai mult sau mai puțin formaliste (de la structuralism la poststructuralism) Smith îi opune un nou demers politizant. Criza actuală a umanoarelor ar putea fi tocmai rezultatul proceselor pe care cercetătorul le criticase în 1988. Proiectul lui Smith forează diverse discipline sau câmpuri discursive în vederea identificării statutului ideii de subiectivitate.

O bună punte de legătură între explorarea morfologiei controversa(n)te a ideii de subiect și cea a noțiunii de auctorialitate o reprezintă colecția studiilor cuprinse în volumul editat de William H. Epstein la începutul anilor nouăzeci³. Și asta pentru că publicația conține o serie de lucrări care investighează, în mod sistematic, teoria și practica biografiei și a criticii biografice, adică tocmai maniera prin care subiectul uman devine – prin intermediul proceselor scripturale – unul dintre principalele obiecte de cercetare al studiilor literare. Cuprinsă într-o serie dedicată narațiunilor, genurilor, temelor și subiectelor biografice, cartea îmbină cu succes o serie de abordări postmoderne, postcoloniale și, nu în ultimul rând, performative.

Biografia e definită aici ca un spațiu de încifrare și contestare a vieții trăite. Subiectul auctorial ar fi, așadar, principalul obiect de interes al scriiturii biografice. La rândul lui, discursul critic e,

¹ *Ibid.*, p. 150.

² *Ibid.*, p. 158.

³ William H. Epstein (ed.), *Contesting the Subject: Essays in the Postmodern Theory and Practice of Biography and Biographical Criticism*, Purdue University Press, West Lafayette, Indiana, 1991.

bineînțeles, la fel de îndreptățit să studieze (ori, din nou, să conteste) problematica subiectului auctorial. Chiar dacă istoriografia literară tradițională fusese centrată în jurul subiectului auctorial, nu înseamnă că o mișcare anti-umanistă (cum ar fi teoria post-modernă), interesată de înlăturarea (sau înlocuirea) subiectivității și a intențiilor auctoriale cu jocul diferențelor, poate sau trebuie neapărat să evite mai vechile demersuri biografiste. Dimpotrivă, tacticile de lectură postmoderne, scrie Epstein, obligă la „regândirea ori re-articularea teoriei și a practicilor biografice”¹.

Trebuie spus din capul locului că proiectul demarează ca un soi de încercare de salvare a demnității criticii literare ca proiect sociocultural. Stanley Fish, de pildă, crede că hermeneutica este și va fi mereu o dispută biografică. Procesul de recuperare a intenționalității auctoriale presupune, deci, existența unei biografii. Nimic cu adevărat postmodern nu poate fi însă depistat în țesătura acestor afirmații. Știm foarte bine că, de la Schleiermacher încoace, interpretarea presupune tocmai această înțelegere a operei prin prisma decodării intențiilor auctoriale. Epstein recunoaște, ce-i drept, că noțiunea de autor e instabilă sau că semnificația textului e contextual (in)determinată, dar nu cred că ar fi avut nevoie de aceste tije poststructuraliste pentru a articula o observație ce pare a fi mai curând anacronică: „biografia e o arenă vitală în cadrul dezbatărilor contemporane, unde noțiuni importate pot fi contestate”². Revenind, paradoxul gestului pus în pagină de Fish constă, deci, în încercarea de a se erija drept un fel de pompier al studiilor literare printr-o bizară recontextualizare a instrumentarului postmodern în cadrul unei hermeneutici, să zicem, gadameriene.

Ceva mai rezonabile sunt opiniile lui Epstein atunci când scrie că

narațiunile biografice și critica biografică sunt „texte vitale”, discursuri puternice și influente strategic, situate la intersecția dintre obiectivitate și subiectivitate, corp și minte, sine și alteritate, natural și cultural, fapt și ficțiune, și multe alte dihotomii conceptuale

¹ William H. Epstein, „Introduction” în William H. Epstein (ed.), *op. cit.*, p. 1.

² *Ibid.*, p. 2.

prin intermediul cărora civilizația occidentală a teoretizat, în mod tradițional, practicile și reprezentările vieții cotidiene.¹

Biografia e înțeleasă, deci, ca un vehicul de contestare a structurilor de putere. De notat, însă, faptul că, departe de a utiliza termenul în sens conservator ori reacționar, Epstein propune o lectură a discursurilor biografice drept forme de insurgență împotriva intereselor aparatelor de reglementare politico-economică: „teoria și practica biografiei și a criticii biografice au fost, sunt și pot fi zone cruciale de dispută”². Mai mult, scrie Epstein, atunci când se ocupă de reprezentarea formelor de reificare a subiectivității umane, instanțele puterii mizează, în mod obișnuit, pe eludarea diferențelor și, în același timp, pe reconstrucția sau, mai bine spus, pe reproducerea unei individualități prestabilit-normative. Această „retorică a rezistenței”, cum îi place lui Epstein nu o dată să spună, se referă, pe de altă parte, și la contestarea definiției postmoderne a subiectului și la inaugurarea unui nou regim al teoriei și practicii biografice.

Stanley Fish își începe articolul prin înscenarea unui loc comun: acela că, indiferent dacă vorbim despre metodologia *Noii Critici* sau că discutăm despre deconstrucție, problema sensului și a semnificației nu are a face cu cele ale biografiei ori intenției. Or, așa cum vom vedea, această ipoteză va fi imediat atacată de teoreticianul american. Eroarea zace, crede Fish, într-o anumită prejudecată a filozofiei limbajului. Presupuziția generală spune că există cel puțin două tipuri de semnificație: una literală, iar cealaltă contextuală³. E destul de limpede că un gânditor din sfera teoriei receptării tinde să încline spre cea de-a doua opțiune. Se vede însă și mai clar faptul că, mai mult decât o simplă construcție conceptuală („actul construcției semnificative reprezintă, *ipso facto*, actul desemnării unei intenții într-un anumit context”⁴), Fish e în primul rând interesat de propunerea unui nou cadru teoretic capabil să o rupă cu formalismul metodologiilor deja invocate, dar pare să o facă, din păcate, apelând la o altă serie de locuri comune: stabilitatea pe care și-o

¹ *Ibid.*, p. 2

² *Ibid.*, p. 3.

³ Stanley Fish, „Biography and Intention” în William H. Epstein (ed.), *op. cit.*, p. 10.

⁴ *Ibid.*, p. 11.